

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

ФЕДОРОВ Гліб Омелянович

УДК 352: 330.322: 325.455

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Науковий керівник – доктор наук з державного управління, доцент
НАКОНЕЧНИЙ Володимир Васильович,
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, професор кафедри регіонального розвитку та місцевого самоврядування.

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, професор
СЕМЕНЧЕНКО Андрій Іванович,
Інститут вищих керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України, директор, м. Київ;

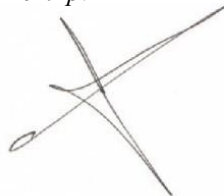
кандидат наук з державного управління, доцент
КОЛІСНИК Максим Михайлович,
Харківський національний університет радіоелектроніки Міністерства освіти і науки України, доцент кафедри економічної кібернетики та управління фінансово-економічною безпекою, м. Харків.

Захист відбудеться «25» квітня 2019 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61001, м. Харків, просп. Московський, 75 (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61001, м. Харків, просп. Московський, 75.

Автореферат розіслано «22» березня 2019 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. О. Кузнецов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах поступового розвитку економіки України особливо гостро постає питання оновлення підходів до державного регулювання інвестиційної діяльності, удосконалення механізмів залучення іноземних інвестицій, формування державної політики, спрямованої на прискорення темпів зростання інвестиційної привабливості країни. Доволі складні зовнішньо- та внутрішньополітичні обставини, що зумовлені другою хвилею світової економічної кризи, а також військовою агресією на Сході України, формують нові виклики, з якими країна не мала справ за часів своєї незалежності. Попри наявні економічні ризики Україна поступово демонструє здатність до проведення ринкових трансформацій. Зокрема, за даними Європейської Бізнес Асоціації, індекс інвестиційної привабливості України поступово зростає, починаючи з 2014 р., і за II квартал 2018 р. склав 3,07 бала (за 5-бальною шкалою) на противагу 1,81 бала в IV кварталі 2013 р. Інвестиційний клімат у державі виконує роль певного індикатора стану поточних справ в економіці. Провідну роль в інтенсифікації розвитку економічних процесів та загалом адміністративно-територіальних одиниць відіграє наявність ефективної інвестиційної політики. Сьогодні, як ніколи, для України роль іноземних інвестицій є вкрай важливою, оскільки інвестиції виступають підґрунтям стабільного та ефективного економічного поступу, що дає змогу зменшити розрив за темпами економічного розвитку з провідними країнами світу.

Ситуація склалася таким чином, що наразі діяльність щодо державного регулювання у сфері залучення іноземних інвестицій не відіграє належної ролі у процесі забезпечення трансформації економічних процесів. Наявні механізми державного регулювання залучення іноземних інвестицій не є досконалими, часто не враховують реалій сьогодення, не задовольняють потреб потенційних інвесторів у подальшій лібералізації фондового ринку країни, запровадження електронних сервісів та постійного діалогу влади з бізнесом, що засвідчує актуальність обраної теми дослідження. Актуальність підтверджується також потребою в комплексному дослідженні та вдосконаленні чинних механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій відповідно до викликів сьогодення, інноваційного вдосконалення цього процесу та модернізації його окремих складників із метою здійснення векторного впливу на процеси державного регулювання в інвестиційній сфері.

Питання розвитку механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідженням зазначених питань займаються: Б. Данилишин, О. Дацій, М. Латинін, А. Мерзляк, А. Пересада, А. Семенченко, М. Чумаченко. Проблеми державного регулювання залучення іноземних інвестицій досліджуються в наукових працях зарубіжних учених:

Г. Асхауєра, Г. Бірмана, С. Брю, Д. Дарнінга, І. Кембелла, П. Ліндерта, Д. Мілера, П. Самуельсона, С. Фішера, Д. Хікса, Р. Холта, С. Шмідта та ін.

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних досліджень, пов'язаних з інвестиційною діяльністю держави, розвитком державного управління в цілому, зробили науковці в галузі науки державного управління, до яких можна віднести: В. Бабаєва, В. Бакуменка, А. Дегтяра, І. Дегтярьову, В. Єлагіна, О. Іваницьку, Д. Карамішев, М. Колісника, О. Коротич, Л. Крутій, Ю. Куца, В. Мамонову, В. Мартиненка, В. Наконечного, О. Орлова, В. Сичову та інших.

Незважаючи на численні наукові здобутки, питання державного регулювання інвестиційної діяльності потребують більш детального дослідження та наукового пошуку задля розв'язання наявних проблем. Передусім це виявляється у визначенні оптимальної системи заходів із питань державного регулювання інвестиційної діяльності та підвищення рівня організаційно-правових умов із метою залучення іноземних інвестицій в економіку як усієї держави, так і її окремих адміністративно-територіальних одиниць. Багато теоретичних питань поки що залишаються дискусійними. До них можна віднести питання економічного, нормативно-правового, інституціонального та інформаційного регулювання інвестиційної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах Комплексного наукового проекту Національної академії державного управління при Президентіві України «Державне управління та місцеве самоврядування», з яким пов'язано і наукове дослідження, що проводилося кафедрою регіонального розвитку та місцевого самоврядування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України за темою: «Управління проектами регіонального розвитку» (державний реєстраційний номер 0104U0000089). Зокрема, у річці цих досліджень дисертант обґрунтовує структурні складники механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування подальших напрямів удосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено такий комплекс завдань:

- уточнити зміст базових понять дослідження «державне регулювання залучення іноземних інвестицій» та «механізм державного регулювання інвестиційної діяльності»;
- здійснити систематизацію нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні;

- запропонувати підхід щодо оцінювання якості залучення іноземних інвестицій на рівні адміністративно-територіальної одиниці України;
- обґрунтувати структуру комплексного механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій;
- розробити подальші напрями вдосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання залучення іноземних інвестицій як чинник розвитку України.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні було застосовано спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, що дало змогу сформулювати економічні, організаційні та правові підходи до вдосконалення чинних механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій в Україні. Вирішення визначених у роботі завдань дослідження здійснювалося за допомогою застосування відповідних методів, що допомогли отримати достовірні, об'єктивні та науково обґрунтовані результати з визначеної проблематики. Зокрема, комплексний підхід застосовано з метою забезпечення наукової цілісності дослідження, що стало підставою для комплексного дослідження сутності, значення та змісту інвестиційної діяльності, а також для з'ясування особливостей механізму державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Для проведення класифікації засобів державного регулювання залучення інвестицій, а також дослідження форм та методів державного регулювання інвестиційної діяльності, що існують, було використано системний підхід. Аналогію та порівняльний метод застосовано під час вивчення зарубіжного досвіду в побудові механізму державного регулювання залучення інвестицій. У роботі також використано методи економіко-історичного пізнання (під час вивчення методів державного регулювання), аналізу, групування, порівняння, графічний метод (для встановлення та подання сформованих тенденцій щодо залучення інвестицій).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні подальших напрямів удосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Наукову новизну дисертаційного дослідження визначають такі основні теоретико-методологічні та практичні результати:

у дисертації

уперше:

- обґрунтовано структуру комплексного механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій, який спрямовано на формування сприятливого інвестиційного клімату, підвищення рівня інвестиційної активності України та її адміністративно-територіальних

одиниць. На відміну від наукових розробок, що існують, такий механізм складено за відповідними блоками: *організаційно-економічний механізм* – спирається на концептуальну основу та стратегію залучення іноземних інвестицій, визначення першочергових напрямів використання іноземних інвестицій, систему пільг в оподатковуванні, збільшення можливостей участі суб'єктів іноземного інвестування під час формування та приватизації державних підприємств, формування промислово-фінансових груп, удосконалення податкової політики, спрямованої на створення об'єктивних сприятливих умов для всіх суб'єктів інвестиційної діяльності; *механізм державного регулювання інвестиційної привабливості* – ґрунтується на узагальненні підходів до залучення іноземних інвестицій у розвиток державної економіки, що діють у найрозвиненіших країнах світу, виокремленні переваг та недоліків за основними напрямами залучення іноземних ресурсів, прогнозованому оцінюванні головних обсягів іноземного інвестування за ключовими напрямами застосування їх; *правовий механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій* – спирається на правову регламентацію процесів прискорення приватизації, розширення доступу іноземних інвесторів до приватизації, скорочення обмежень стосовно реструктуризації приватизованих підприємств, створення стабільного законодавчого забезпечення для підприємницької діяльності, розширення сфери пошуку ресурсів інвестиційних джерел, уніфікацію засобів державного регулювання щодо залучення іноземних інвестицій та ін.;

удосконалено:

– систематизацію нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні, зокрема виділено рівні та складники такого регулювання: міжнародний, національний та регіональний, що надасть можливість спростити процедуру входження іноземних інвесторів до інвестиційних ринків України (на відміну від наявних розробок, національне законодавство систематизовано за такими ознаками, як форми державного регулювання, спрямованість у межах механізму правового регулювання, особливості впливу на суб'єкт інвестиційної діяльності, стадії інвестиційної діяльності тощо. Означену класифікацію може бути покладено в основу державної експертизи інвестиційних проектів та унормування показників економічної доцільності інвестування державних коштів);

– підхід до оцінювання якості залучення іноземних інвестицій на рівні адміністративно-територіальної одиниці України, який, на відміну від наявних наукових розробок, пропонується реалізовувати у два етапи: *на першому етапі* здійснюється оцінювання інвестора (мета та цілі його інвестиційної діяльності, а також його інвестиційна, ділова та економічна репутація), *на другому етапі* – оцінювання інвестиційного проекту, визначення його пріоритетності з позицій економічного розвитку

територіальної громади, рівня інноваційності, екологічності, термінів окупності, величини інвестицій тощо;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування подальших напрямів удосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій; зокрема, пропонується:

а) *організаційно-економічний механізм* – запровадження центрів пошуку інвестора, основна робота яких спрямовуватиметься на дослідження ринків потенційних інвесторів та проведення політики залучення їх до інвестування, на основі надання їм найбільш цікавих проектів для вкладення інвестиційних ресурсів; проведення заходів щодо благодійного інвестування (в об'єкти соціально-культурної сфери), яке передбачатиме об'єднання фінансових ресурсів представників великого та середнього бізнесу для інвестиції в обраний об'єкт; формування, розвиток та закріплення міждержавних відносин, налагодження співпраці з територіально наближеними регіонами інших держав на основі розроблення програм співпраці, взаємодії в певних галузях, сферах діяльності, формування програм обміну кадрами, максимальне спрямування такої співпраці на залучення інноваційних методик, новітніх техніки та технології виробництва тощо;

б) *механізм державного регулювання інвестиційної привабливості* – формування інформаційного центру іноземних інвесторів, до функцій якого варто віднести: створення єдиної бази електронних даних інвестиційної діяльності; надання консультативних та інформаційних послуг; створення каталогів підприємств, що приватизуються; постійне оновлення інвестиційної інформації; промоція (PR) інвестиційних можливостей для потенційних інвесторів; проведення конференцій, аукціонів та маркетингових заходів та ін.;

в) *правовий механізм* – прийняття Інвестиційного кодексу, який би охоплював різні аспекти інвестиційної діяльності, замість низки чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у зазначеній сфері; удосконалення нормативно-правового забезпечення з питань обігу та виділення землі; реформування дозвільної системи в напрямі спрощення процедур, пов'язаних із початком та закінченням підприємницької діяльності; удосконалення механізму отримання необхідних дозволів та ліцензій а також зменшення їхньої кількості до раціонального мінімуму; формування чіткої, зрозумілої та простої системи перевірок, удосконалення податкової системи в Україні, оскільки вона є значно ускладненою і здійснює вагомe навантаження на підприємницьку діяльність;

– категорійний апарат науки державного управління шляхом уточнення змісту базових понять дослідження, зокрема: під *державним регулюванням залучення іноземних інвестицій* пропонується розуміти управлінський елемент економіки, що визначається відповідним рівнем

державної підтримки інвестиційної діяльності через застосування відповідних методів, форм, інструментів та механізмів, спираючись на відповідні показники соціально-економічного розвитку та сформовані вектори інвестиційної політики держави (на відміну від наявних визначень, уточнюється така ознака, як необхідність координації процесів залучення іноземних інвестицій із відповідними показниками соціально-економічного розвитку та векторами інвестиційної політики держави, що на практиці має забезпечити оптимальну структуру експортно-імпортного балансу України); під *механізмом державного регулювання інвестиційної діяльності* розуміється система регуляторних, організаційно-правових, грошово-кредитних, інноваційних та заохочувальних заходів, що впливають на інвестиційні процеси в державі з метою досягнення встановлених економічних, організаційних, соціальних, господарських, фінансових та інших результатів (уточнюється така ознака, як спрямованість дії означеного механізму).

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та пропозиції наукового дослідження можуть слугувати основою для формування практичних заходів з удосконалення іноземної інвестиційної політики на державному, регіональному та місцевому рівнях. Матеріали дисертації можуть використовуватись у навчальному процесі в ході підготовки робочої програми, науково-методичного забезпечення й під час викладання дисциплін магістерської підготовки «Інструменти територіального розвитку» і «Ресурсний та економічний потенціал регіону», а також на факультеті підготовки магістрів публічного управління та адміністрування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Основні результати дисертаційного дослідження упроваджено в діяльність:

– Управління економіки Харківської районної державної адміністрації Харківської області – запроваджено підхід з удосконалення механізму залучення іноземних інвестицій на рівні регіонів шляхом оцінювання сукупної інвестиційної привабливості, яка враховує привабливість на рівні країни, територіальної громади (довідка про упровадження № 01-19/724 від 16 березня 2017 р.);

– Харківської обласної державної адміністрації – окремі напрацювання автора взято для упровадження під час опрацювання заходів з реалізації державної стратегії залучення іноземних інвестицій на рівні Харківської області (довідка про упровадження № 01-61/136 від 8 січня 2019 р.);

– Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України – при підготовці магістрів публічного управління та адміністрування у процесі викладання модулів «Регіональне управління та місцеве самоврядування»,

«Ресурсний та економічний потенціал регіону», «Місцевий економічний розвиток» (акт про упровадження від 18 вересня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати та висновки дослідження було оприлюднено на таких міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: «Публічне управління XXI ст.: від соціального діалогу до суспільного консенсусу» (м. Харків, березень 2014 р.), «Актуальні напрями правового забезпечення інноваційної та інвестиційної політики» (м. Харків, 14 листопада 2014 р.), «Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід» (м. Одеса, 31 жовтня 2014 р.), «Місцеве самоврядування на Донбасі: історія, проблеми та перспективи розвитку як невід’ємної складової місцевого самоврядування в Україні» (м. Красноармійськ, 20 березня 2015 р.), «Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи» (м. Харків, 25 березня 2015 р.), «Розвиток системи регіонального управління в умовах децентралізації» (м. Одеса, 29 квітня 2015 р.), «Актуальні проблеми публічного управління в Україні» (м. Суми, 11 червня 2015 р.), «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 19–21 квітня 2018 р.), «Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи» (м. Одеса, 25 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено в 17 наукових працях: п’яти статтях у фахових виданнях з державного управління; одній закордонній статті; 11 тезах доповідей у матеріалах науково-комунікативних заходів.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації – 214 сторінок, із них 186 сторінок основного тексту. Робота містить вісім таблиць. Список використаних джерел налічує 228 найменувань, з них сім англійською мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукової розробленості, з’ясовано зв’язок дослідження з науковими проектами, програмами і планами, сформульовано мету, завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, показано практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їхню апробацію та публікацію.

У **першому** розділі – *«Теоретичні засади державного регулювання залучення іноземних інвестицій»* – розглянуто сутність, значення та зміст інвестиційної діяльності. Визначено основні складові елементи механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Проведено класифікацію засобів, форм, інструментів та методів, що покладені в основу механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

Встановлено, що залучення іноземних інвестицій є процесом, що знаходиться під впливом великої кількості різноманітних внутрішніх та зовнішніх факторів. Вони, у свою чергу, визначають та формують обсяги інвестиційних ресурсів, які підвищують рівень економічного зростання держави. З метою забезпечення координації зазначеного процесу відповідно до державних стратегічних цілей та пріоритетів розвитку держави використовують відповідні механізми державного регулювання інвестиційної діяльності. Виходячи з цього, у дисертації доводиться, що державне регулювання інвестиційної діяльності можна розглядати, як управлінський елемент економіки, який визначається відповідним рівнем державної підтримки інвестиційної діяльності. Органи публічного управління визначають відповідні методи, форми та інструменти державного регулювання зазначеної діяльності, спираючися на відповідні показники соціально-економічного розвитку та сформовані вектори інвестиційної політики держави. Державне регулювання інвестиційної діяльності визнано складником державного управління економікою, що визначається підтримкою інвестиційної діяльності державою через пряму участь останньої в інвестиційній діяльності та формування сприятливих умов для розвитку відповідної інвестиційної діяльності.

Відповідно до цього, під механізмом державного регулювання інвестиційної діяльності розуміється система регуляторних, організаційно-правових, грошово-кредитних, інноваційних та заохочувальних заходів, що впливають на інвестиційні процеси в державі з метою досягнення встановлених економічних, організаційних, соціальних, господарських, фінансових та інших результатів. Встановлено, що інструменти та засоби є достатньо близькими за своїм змістом поняттями, які в статичі характеризують конкретні елементи відповідного механізму, без дослідження їх у динаміці. Тільки застосовуючи певні методи та важелі, можна вводити в дію відповідні процеси руху та зміни зазначених елементів.

Однією з найпоширеніших класифікацій інвестицій є розподіл їх на внутрішні та зовнішні. Іноземні інвестиції в роботі пропонується розмежовувати на приватні та державні інвестиції. Сьогодні у базовому Законі України «Про інвестиційну діяльність» відсутній такий поділ, що дещо ускладнює, з одного боку, вибір інструментів та методів державного регулювання, а з іншого – застосування додаткових гарантій держави, коли інвестором виступає інша держава. Інвестиційні договори у такому разі не мають уніфікованої форми, експертиза їх не вкрмована спеціальним законодавством, і може виникнути ситуація, що загрожує національній безпеці держави. Також за ринкових умов доречним є розмежування на прямі та портфельні інвестиції. Оскільки в науковій літературі не існує єдиної системи класифікації засобів державного регулювання залучення інвестицій, з метою проведення багатогранного дослідження регуляторних можливостей держави з питань інвестиційної діяльності було проведено

класифікацію засобів державного регулювання інвестиційної діяльності за відповідними критеріями (за формами державного регулювання, за своєю спрямованістю в межах механізму правового регулювання, особливостями впливу на суб'єкт інвестиційної діяльності, стадіями інвестиційної діяльності тощо). Класифікація за означеними критеріями дозволяє якісніше підходити до проведення державної експертизи інвестиційних проектів та унормовувати показники економічної доцільності інвестування державних коштів.

У **другому** розділі – «*Сучасний стан державного регулювання залучення іноземних інвестицій*» – проведено аналіз нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні, досліджено сучасні тенденції розвитку та проведено аналіз проблемних напрямів державної політики України у сфері залучення іноземних інвестицій, зроблено узагальнення зарубіжного досвіду державного регулювання залучення іноземних інвестицій.

За результатами проведення аналізу нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні було визначено, що сьогодні інвестиційна діяльність у нашій державі регулюється значною кількістю правових актів, які не мають раціональної єдності. Залишається не вирішеною також проблема забезпечення іноземних інвесторів інформацією стосовно чинного інвестиційного законодавства, держава дуже слабо позиціонує себе на світовому ринку інвестиційних пропозицій, простежується не дуже високий рівень правозастосовної діяльності як гарантії захисту іноземних інвесторів та ін. Для потенційних інвесторів важко визначити, котрі із законів зберігають свою чинність, а котрі з них було анульовано, і вони вже втратили свою чинність. В Україні немає єдиної бази даних чи зведеного документа, який би оприлюднював інформацію про статус та відмінності попередніх нормативно-правових актів. З огляду на вищезазначене вважаємо за доцільне прийняття єдиного нормативно-правового акта, який би охоплював різні аспекти інвестиційної діяльності, замість низки чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у зазначеній сфері. Доречним за таких умов було б розробити Інвестиційний кодекс, що максимально охоплював би всі умови інвестиційної діяльності в Україні.

За результатами аналізу сучасних тенденцій розвитку економіки та стану державної політики України у сфері залучення іноземних інвестицій було дійдено висновку, що хоча темпи надходження іноземних інвестицій в Україну зростають, однак вони насаперед не відповідають її економічному потенціалу і тим завданням із модернізації виробничої бази, що передбачалися (табл. 1).

Важливу проблему для України становлять не лише незначні обсяги іноземних інвестицій, а ще й галузева структура інвестицій. Зокрема, сьогодні існують значні диспропорції в розподілі інвестицій за галузями. У промисловій галузі зосереджено 32,3 % інвестицій. Це становить 14 818,9

млн дол. прямих інвестицій, зокрема в переробній галузі – 12 568,9 млн дол., галузі добувної і з розроблення кар'єрів – 1460,9 млн дол., у постачанні газу, пари та електроенергії – 716,8 млн дол.

Таблиця 1
Окремі економічні міжнародні індекси України за 2017–2018 рр.

Організація	Рейтинговий показник	Місце України в рейтингу	Кількість країн у рейтингу
<i>Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD)</i>	Індекс потенціалу залучення ПІІ	88	174
	Індекс залучення ПІІ	89	
<i>Heritage Foundation</i>	Індекс економічної свободи (51,9)	150	178
<i>Transparency International</i>	Індекс корумпованості	130	180
<i>A. T. Kearney</i>	Рейтинг інвестиційної привабливості країн	130	174
<i>Всесвітній економічний форум</i>	Індекс глобальної конкурентоспроможності	85	138
	Індекс конкурентоспроможності бізнесу	96	189

Можна спостерігати зростання темпів надходження іноземних інвестицій до нашої держави, проте ці інвестиційні капітали не відповідають економічному потенціалу української економіки і тим завданням, які спрямовано на модернізацію виробничої бази. Частина інвестиційного капіталу, спрямованого на формування бізнесу та упровадження сучасних технологій, сьогодні залишається досить невисокою, хоча вона і має помітний потенціал зростання у процесі вдосконалення бізнес-середовища та інвестування новими власниками грошових ресурсів на розвиток придбаних об'єктів. Велика частина іноземних інвестицій надходить до нашої держави з офшорних зон, що вказує на здійснення такого «інвестиційного» процесу за рахунок коштів, які до цього було виведено з держави вітчизняним бізнесом.

Наголошується на тому, що під час розроблення інвестиційної політики на регіональному та державному рівні необхідно враховувати якість іноземних інвестицій, їхню корисність для державної економіки. І тут варто зауважити, що доцільно проводити оцінювання якості іноземних інвестицій до моменту залучення їх в економіку відповідної територіальної громади. У дисертації пропонується застосовувати поетапний підхід – двоетапне оцінювання якості іноземних інвестицій (рис. 2.). Зокрема, на першому етапі

варто провести оцінювання інвестора. Це означає, що необхідно оцінювати мету та цілі його інвестиційної діяльності а також його інвестиційну, ділову та економічну репутацію. Другий етап розпочинається з оцінювання інвестиційного проекту, пріоритетності для економічного розвитку територіальної громади, рівня інноваційності, екологічності, термінів окупності, величини інвестицій тощо.

Рис. 2. Складники оцінювання якості іноземних інвестицій

Сьогодні стає актуальним питання реалізації всього комплексу практичних заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у питаннях залучення іноземних інвестицій та посилення контролю рівня якості інвестицій в економіку України. Світовий досвід показує, що для залучення іноземних інвестицій необхідно розвивати стабільну і недискримінаційну політику, що ґрунтується на законодавстві та надає інвесторові гарантії безпеки. Важливо також мати політичний та економічний клімат, сприятливий для розвитку бізнесу. При цьому неабияку роль відіграють процедури, пов'язані з реалізацією інвестицій, оскільки чим вони зрозуміліші, простіші, тим більше викликають довіри до системи і створюють привабливий імідж країни.

У **третьому** розділі – «*Шляхи вдосконалення державного регулювання залучення іноземних інвестицій*» – сформовано напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму залучення іноземних інвестицій, обґрунтовано доцільність удосконалення механізму інвестиційної привабливості та ін.

У роботі доводиться, що для формування додаткових ефективних стимулів із метою вдосконалення інвестиційної діяльності, покращання інвестиційного клімату, вирішення проблемних питань макроекономічної модернізації та стабілізації економіки, покращання умов діяльності іноземних інвесторів в Україні варто вдосконалити ті, що існують, та сформувати нові нормативно-правові акти, які регламентуватимуть: трансформацію організації, оцінювання та проведення відбору на конкурсній основі інвестиційних проектів, що передбачають залучення бюджетних ресурсів.

Розроблено комплексний механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій, ефективність формування та реалізації якого зумовлюється визначеними організаційно-економічними, маркетинговими та правовими передумовами (рис. 3).

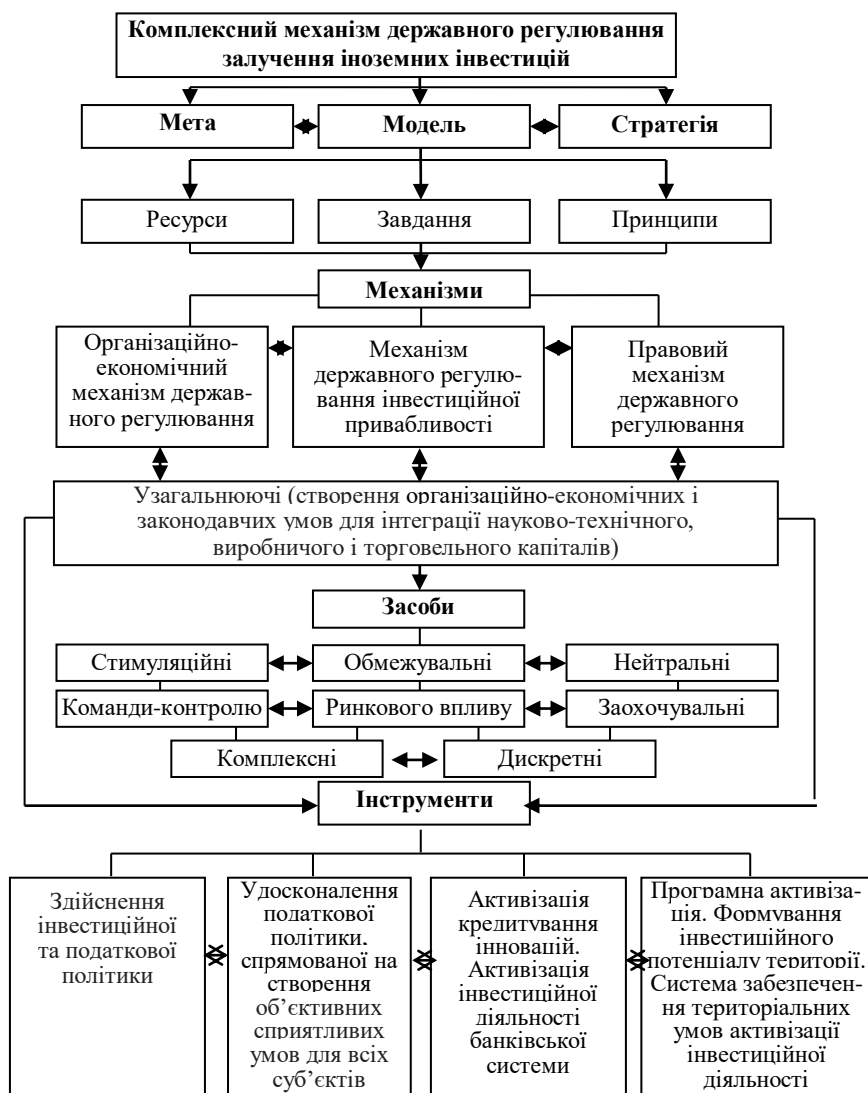

Рис. 3. Комплексний механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій

Такий механізм передусім спрямовано на формування сприятливого інвестиційного клімату та підвищення рівня інвестиційної активності. Базовими складниками зазначеного механізму виступають організаційно-економічний механізм, механізм державного регулювання інвестиційної привабливості та правовий механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Формування та ефективне функціонування комплексного механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій, пов'язаних із реконструкцією та реформуванням промислового комплексу нашої держави, повинно базуватися на таких процесах: узагальнення систем залучення іноземних інвестицій у розвиток державної економіки, що існують в іноземних державах, для застосування в Україні основних аспектів ефективності зазначених систем; виокремлення переваг та недоліків за основними напрямками залучення іноземних ресурсів; структурно-системне обґрунтування залучення інвестицій; прогнозоване оцінювання головних обсягів іноземного інвестування за ключовими напрямками застосування їх.

Запропоновано перспективні напрями діяльності відповідної адміністративно-територіальної одиниці України, які мають забезпечити зростання обсягів іноземного інвестування: створення умов економічної безпеки відповідної територіальної одиниці; мінімізація ризиків досягнення лідерських позицій на ринку, що передбачає завоювання великої частки зовнішнього та внутрішнього ринку товарів та послуг; розподіл ресурсів, що існують, у ті галузі економіки, які мають можливість забезпечити достатній рівень рентабельності стосовно місцевих суб'єктів господарювання; максимізація користі від іноземних капітальних надходжень тощо

Доводиться, що показник інвестиційної привабливості території має враховувати такі складники: за суб'єктивними та об'єктивними умовами інвестування (інтегральні індекси виробничого, трудового, освітнього, фінансового потенціалу); перспективами розвитку та рівнем інвестиційної привабливості відповідної адміністративно-територіальної одиниці (динамічні показники, такі як природний приріст населення або зростання доходу населення); доцільністю інвестиційних капіталовкладень (показники рівня економічного розвитку, такі як ВВП або загальний експорт/імпорт товарів, показники рівня інвестицій в основний капітал); за дотриманням інтересів суб'єкта інвестиційної діяльності (показники нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності, споживчого ринку відповідної території, кредитного забезпечення або оцінки ризиків). Інтегральне оцінювання інвестиційної привабливості дає змогу поєднати в одному показнику велику кількість чинників, різних за назвами, одиницями виміру, вагомістю та іншими характеристиками. Це дає змогу розраховувати показники, що визначають різні елементи інвестиційних переваг відповідної території, для яких не існує чітких науково обґрунтованих нормативів.

Обґрунтовано підхід до формування інвестиційного іміджу відповідного територіального об'єкта, що враховує особливості всіх цільових груп інвесторів. Ключовим аспектом пропонованого підходу є наявність можливості коригування іміджу, внесення змін в іміджеві програму. Зазначений підхід поділено на три ключових етапи: підготовчий етап, етап розроблення та етап реалізації. На першому, здійснюється оцінювання іміджу відповідного територіального об'єкта за допомогою результатів SWOT-аналізу. Тут виявляються сильні та слабкі сторони, конкурентні переваги та недоліки, аналізуються внутрішні й зовнішні фактори навколишнього середовища. Другим кроком на підготовчому етапі відбувається діагностика привабливості відповідного територіального об'єкта для різних цільових груп інвесторів, які, у свою чергу, поділено на внутрішні та зовнішні цільові групи. Наступним кроком є виявлення проблемних місць відносно формування іміджу відповідного територіального об'єкта для кожної з цільових груп. Останнім процесом у підготовчому етапі є залучення до розроблення іміджевої програми зацікавлених і здатних вплинути на остаточний результат структур, організацій, підприємств і окремих осіб. На етапі розроблення здійснюється розроблення комплексу заходів у межах іміджевої програми, прив'язаних до певного періоду часу й забезпечених необхідними ресурсами. І на останньому етапі реалізуються такі кроки: реалізація заходів іміджевої програми; контроль реалізації заходів іміджевої програми; оцінювання ефективності іміджевих заходів. Наприклад, за результатами останнього залежно від отриманих результатів виникає можливість коригування іміджу, внесення змін до іміджевої програми, що розробляється на другому етапі.

Під час реалізації будь-якої програми вагомою організаційною умовою щодо залучення інвестицій є формування високого рівня поінформованості та політика відкритості через інформаційний простір. Варто розробляти доктрину інформаційної політики в контексті прагнень до розширення поінформованості про інвестиційний потенціал та умови для інвесторів. Для цього потрібно активно використовувати Інтернет-простір. Спеціально сформовані сайти для інвесторів мають надавати повну картину організаційних умов, що використовуються в державі для залучення інвестора. Висвітленню має підлягати досвід ефективного інвестування із зазначенням конкретних соціально-економічних зисків, отриманих у результаті уже реалізованих інвестиційних проектів. Окрім того, доступним для громадськості та потенційних інвесторів, має бути актуальний перелік інвестиційних пропозицій.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні подальших напрямів удосконалення

механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Отримані у процесі проведеного дослідження результати надають можливість дійти таких висновків:

1. Узагальнення наукових підходів до трактування сутності і змісту інвестиційної діяльності та дослідження механізмів державного регулювання інвестиційної діяльності дозволило виділити та обґрунтувати такі елементи, що формують механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій: інструменти, напрями, форми, методи та засоби державного регулювання. Це забезпечує можливість використання конкретизованого векторного підходу під час здійснення впливу на залучення інвестицій. У роботі встановлено, що інструменти та засоби є досить близькими поняттями за змістом. Вони дають характеристику окремим статичним елементам механізму, не досліджуючи їхніх динамічних характеристик.

2. Нормативно-правовій базі інвестиційного законодавства України сьогодні не вистачає системності. Основний її недолік виявляється у відсутності законодавчих актів, які б чітко встановлювали роль центральних та місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування під час здійснення інвестиційної діяльності. Зазначені повноваження дещо нечіткі та визначаються в різних нормативно-правових актах, що знижує ефективність їхнього виконання. Невирішеним залишається питання інформаційного забезпечення іноземних суб'єктів інвестиційної діяльності щодо особливостей нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні. З огляду на вищезазначене вважаємо за доцільне прийняття єдиного нормативно-правового акта, який би охоплював різні аспекти інвестиційної діяльності, замість низки чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у зазначеній сфері. Доречним за таких умов було б розробити Інвестиційний кодекс, що максимально охоплював би всі умови інвестиційної діяльності в Україні.

3. Запропоновано підхід щодо оцінювання якості залучення іноземних інвестицій на рівні адміністративно-територіальної одиниці України. Його застосування відповідно до встановлених критеріїв має допомогти у визначенні тих інвесторів, які потенційно загрожують економіці нашої держави, та тих, які відповідають територіальним інтересам. Отже, на перших етапах застосування цього підходу має допомогти не допустити недобросовісних інвесторів до економіки нашої держави. Оцінювання якості іноземних інвестицій повинна здійснювати відповідна державна структура, що має спеціалізуватися на питаннях залучення іноземних інвесторів. Раціональним було б розширення основних напрямів діяльності Українського центру сприяння іноземному інвестуванню та формування спеціального відділу, що займався б питаннями проведення контролю якості відповідних іноземних інвестицій, що надходять до економіки України. Такі ж структури варто сформувати і на місцевому рівні. Результатом застосування зазначеного підходу визначається якість та встановлюється

пріоритетність реалізації інвестиційних проектів відповідно до національних та місцевих інтересів, що існують.

4. Структуру комплексного механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій складають такі механізми, як організаційно-економічний механізм, механізм державного регулювання інвестиційної привабливості та правовий механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Дія комплексного механізму має забезпечити спроможність збалансувати норми прибутку, гарантії та стимули для залучення іноземних інвестицій під час розвитку і приватизації експертного потенціалу, а також збалансувати рівень ризику. Такий механізм повинен забезпечити необхідний підсумковий результат інвестування та зробити помітний внесок у розвиток економіки, упровадження новітніх методів, підходів і технологій управління. У межах упровадження зазначеного механізму доцільним буде запровадження системи пільгового оподаткування, що залежала б від тривалості та обсягів іноземної інвестиційної діяльності.

5. Подальші напрями вдосконалення механізмів державного регулювання залучення іноземних інвестицій здебільшого стосуються розширення функціональних можливостей таких механізмів. Організаційно-економічний механізм активізації інвестиційної діяльності відкриває можливість застосування комплексного підходу до застосування різних інструментів, засобів та методів інвестиційної діяльності з метою забезпечення ефективного вектора інвестиційної політики відповідно до пріоритетних напрямів розвитку держави. Механізм державного регулювання інвестиційної привабливості має бути спрямовано насамперед на стимулювання та мобілізацію інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання. З огляду на досліджені результати практичної діяльності можна стверджувати, що активізація та ефективне використання особистих інвестиційних ресурсів позитивно впливають на залучення зовнішніх інвестицій, і саме через це державна підтримка інвестиційної діяльності в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці має зумовлювати не лише зростання обсягів централізованих ресурсів, але і посилення ролі державних гарантій, страхування й забезпечення прав приватних інвесторів. Пайова участь держави в інвестиційних проектах, які успішно пройшли конкурсний відбір, виступає одним із головних напрямів державної підтримки приватних інвестицій, спрямованих на підвищення інвестиційної активності приватних інвестицій у пріоритетних напрямках економічного розвитку відповідної території. Правовий механізм державного регулювання залучення іноземних інвестицій має сприяти: запровадженню технології реалізації інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», налагодженню взаємодії з іноземними інвесторами та формуванню умов для утворення сприятливого інвестиційного клімату в межах України, забезпеченню координації діяльності органів публічної влади з проблемних

питань здійснення інвестиційної діяльності в Україні, забезпеченню захисту прав інвесторів, поліпшенню інвестиційного клімату в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Федоров Г. О. Основні аспекти та теоретичні засади інвестиційного розвитку // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Харків : ДокНаукДержУпр, 2014. Вип. 3 (19). С. 230–234.
2. Федоров Г. О. Нормативно-правове забезпечення процесів іноземного інвестування в Україні // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 1 (47). С. 294–299.
3. Федоров Г. О. Методологія оцінки інвестиційної привабливості: регіональний аспект // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. Вип. 2 (74). С. 50–54.
4. Федоров Г. О. Особливості формування інвестиційного іміджу України // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Херсон : Гельветика, 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 97–102.
5. Федоров Г. О. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання залучення інвестицій // Державне будівництво : зб. наук. пр. : електрон. наук. фах. вид. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. № 1. URL : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/2/2_8.pdf.

Статті в закордонних виданнях:

6. Федоров Г. О. World experience of finding foreign investments as the crucial key to economic development in Ukraine // Visegrad Journal of Human Rights. 2018. № 4 (volume 1).

Інші публікації апробаційного характеру:

7. Федоров Г. О. Державне регулювання якості залучення іноземних інвестицій // Засоби забезпечення надання якісних адміністративних послуг на рівні територіальної громади : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 черв. – 04 лип. 2014 р.). Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 87–90.
8. Федоров Г. О. Функціонування територіальних кластерів: зарубіжний досвід // Публічне управління XXI ст.: від соціального діалогу до суспільного консенсусу : матеріали XIV Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, берез. 2014 р.). Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 316–318.
9. Федоров Г. О. Зарубіжний досвід щодо ефективного залучення іноземних інвестицій в країну // Актуальні напрями правового забезпечення

інноваційної та інвестиційної політики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 листоп. 2014 р. / редкол. : С. М. Прилипко, Ю. Є. Атаманова, С. В. Глібко, К. В. Єфремова ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ прав. забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. С. 86–90.

10. Федоров Г. О. Теоретичні підходи щодо поняття «інвестиції» // Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Одеса, 31 жовт. 2014 р.). Одеса : ОРІДУНАДУ, 2014. С. 62–65.

11. Федоров Г. О. Завдання органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій // Місцеве самоврядування на Донбасі: історія, проблеми та перспективи розвитку як невід'ємної складової місцевого самоврядування в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Красноармійськ, 20 берез. 2015 р.). / редкол. : Н. В. Зубар (голова) ; уклад. : О. А. Таненок, С. Д. Петров. Львів : Галицька вид. спілка, 2015. С. 126–130.

12. Федоров Г. О. Аналіз методик оцінки інвестиційної привабливості країни // Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 берез. 2015 р.). Харків, 2015. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2015-1/doc/1/12.pdf>.

13. Федоров Г. О. Напрями активізації громадівської інвестиційної діяльності на рівні територіальної громади // Розвиток системи регіонального управління в умовах децентралізації : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2015 р.). Одеса : ОРІДУНАДУ, 2015. С. 297–299.

14. Федоров Г. О. Сучасний стан із залученням іноземних інвестицій. Вплив на модернізацію економіки України // Актуальні проблеми публічного управління в Україні : матеріали II Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Суми, 11 черв. 2015 р.). / за ред. О. Ю. Крюкова. Суми : РВВ СОШПО, 2015. С. 133–135.

15. Федоров Г. О. Правові аспекти забезпечення інноваційної діяльності в Україні // Матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 19–21 квіт. 2018 р.). Ужгород, 2018. Т. 2. С. 344–347.

16. Федоров Г. О. До питання формування позитивного інвестиційного іміджу України // Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи : матеріали IX Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з держ. управління (м. Одеса, 25 трав. 2018 р.). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 133–136.

17. Федоров Г. О. Особливості державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні // International scientific-practical conference «The development of legal sciences: problems and solutions» (Kaunas, April 27–28, 2018). Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. P. 84–86.

АНОТАЦІЯ

Федоров Г. О. Механізми державного регулювання залучення іноземних інвестицій. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національна академія державного управління при Президенті України, Харків, 2019.

У дисертаційній роботі розглянуто сутність, значення та зміст інвестиційної діяльності. Визначено основні складові елементи механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Проведено класифікацію засобів, форм, інструментів та методів механізму державного регулювання залучення іноземних інвестицій. Досліджено сучасні тенденції та проведено аналіз проблемних питань державної політики України у сфері залучення іноземних інвестицій. Проведено аналіз нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні.

Аналіз нормативно-правового забезпечення державного регулювання залучення іноземних інвестицій в Україні вказує на те, що нормативно-правова база, яка регулює здійснення інвестиційних процесів у державі, потребує удосконалення, особливо в напрямі системності її структури.

Спираючись на результати аналізу та узагальнення методологічних підходів до оцінювання інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату, у дисертаційному дослідженні запропоновано власний структурно-методологічний підхід у процесі формування інвестиційного іміджу відповідного територіального об'єкта.

Ключові слова: інвестиції, механізм, державне регулювання, інвестиційна привабливість, інвестиційна діяльність.

ANNOTATION

Fedorov G.O. Mechanisms for State Regulation of attracting foreign investments. – A qualifying scientific work as a manuscript.

A Ph.D. thesis in Public Administration, with a specialization 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration – Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine – Kharkiv, 2019.

The thesis considers the essence, meaning and content of investment activity. The main components of the mechanism for the state regulation of attracting foreign investment have been explored. A classification of the means, forms, tools and methods of the mechanism for the state regulation of attracting foreign

investments has been created. The current trends are researched, and analysis of the problem issues of the state policy of Ukraine in the sphere of attracting foreign investments is made. The normative and legal provision for the investment activity in Ukraine has been analyzed.

The conducted analysis of the normative and legal provision for the state regulation of attracting foreign investments in Ukraine shows that the normative and legal framework that regulates the country's investment processes requires improvement, in particular, as regards its structure and systemic nature.

An approach to assessment of the quality of attracting foreign investments at the level of administrative territorial entities in Ukraine has been proposed. Its application in relation to the established criteria should help detect the investors who threaten the economy of our state, as well as identify those who contribute to the satisfaction of territorial interests. Thus, at the initial stages, the application of the said approach should assist with keeping unfair investors out of our country's economy.

It has been proved that the structure of the comprehensive mechanism for the state regulation of attracting foreign investments comprises such mechanisms as: an organizational and economic mechanism; a mechanism for the state regulation of investment attractiveness; and a legal mechanism for the state regulation of attracting foreign investments. The operation of the comprehensive mechanism is to provide the capacity of balancing the profit margin, guarantees and incentives for attracting foreign investments in the course of expert potential development and privatization, and to balance the level of risk.

The work contains recommendations as to improvement of the mechanisms for the state regulation of attracting foreign investments, which relate mostly to enhancement of the functional capabilities of the mechanisms in question. The organizational and economic mechanism for intensifying investment activity opens up an opportunity to use a complex approach to employment of a variety of tools, means and methods of investment activity with the aim of providing an effective vector of investment policy with account of the priority lines of the country's development. The mechanism for the state regulation of investment attractiveness should be directed, in the first place, at stimulation and mobilization of the investment potential of economic entities. The legal mechanism for the state regulation of attracting foreign investments should promote: introduction of the technology for implementing investment projects on the principle of "single window", establishing cooperation with foreign investors etc.

Based on the results of the analysis and generalization of the methodological approaches to assessment of investment attractiveness and investment climate, the present thesis research offers a unique structural and methodological approach to forming investment image of a specific territorially based entity.

Key words: investment, mechanism, state regulation, investment attractiveness, investment activity.

Відповідальний за випуск *Наконечний Володимир Васильович*

Формат 60x84 ¹/₁₆. Ум. друк. арк. 0.9. Наклад 100 прим. Зам. 310-18.
Підписано до друку 31.01.2018. Папір офсетний.

Надруковано з макета замовника у ФОП Бровін О. В.
61022, м Харків, вул. Трінклера, 2, корп. 1, кімн. 19. Тел. (057) 758-01-08,
(066) 822-71-30.

Свідоцтво про внесення суб'єкта до державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.2009.